

Теорія й практика фізичного виховання в спадщині вітчизняних педагогів другої половини XIX – початку XX ст.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені І. Франка (м. Дрогобич)

Постановка наукової проблеми та її значення. На тлі соціально-економічних, політичних, культурних й екологічних змін у суспільстві збереження й зміцнення здоров'я підрастаючого покоління, від якого залежить майбутнє держави, виступає на перший план. Саме здоров'я є ключовою категорією в житті кожної людини, що безпосередньо впливає на її добробут, благополуччя, психічне та емоційне самопочуття. З огляду на це, поміж важливих завдань, що стоять перед сучасною освітньою галуззю, пріоритетним є формування здорової, гармонійно розвиненої особистості. У цьому контексті фізичне виховання постає однією з основних складових частин комплексного підходу у вихованні молоді генерації.

Фізичне виховання має безліч можливостей для всебічного розвитку особистості: допомагає розкрити рухові здібності людини, мобілізує фізичні та психологічні сили організму, сприяє її моральному й інтелектуальному розвитку, розвиває естетичні почуття тощо. Слід зазначити, що фізичне виховання – це не тільки процес формування рухових навичок, а й творча діяльність. Воно сприяє розвитку мислення й уяви дитини, у неї з'являється бажання створювати щось нове та реалізовувати свої бажання у повсякденному житті. Тому процес фізичного виховання повинен бути спрямований на розвиток індивідуальних фізичних, розумових і творчих здібностей дитини. Як видно, фізичне виховання є ключовим фактором у формуванні всебічно розвиненої особистості, її культури здоров'я, а також важливим критерієм у процесі соціалізації дитини.

Реформування національної освітньої системи, зокрема й фізичного виховання, зумовило зростання інтересу науковців до історико-педагогічних проблем. Серед них можна назвати проблеми становлення та розвитку фізичного виховання в Україні, формування теоретичних основ фізичної освіти, пошуку концептуальних підходів до формування здорового способу життя. Згідно з історико-педагогічним дискурсом, для розвитку сучасної системи фізичного виховання важливим є пошук засобів і найбільш ефективних форм реалізації фізичного виховання, що сприяють формуванню гармонійно розвиненої особистості. Тому звернення до робіт вітчизняних педагогів-класиків, у яких широко висвітлюються питання збереження здоров'я особистості засобами фізичної культури, допоможе у розв'язанні нагальних проблем сучасної наукової теорії та практики фізичного виховання.

Роботу виконано за планом НДР Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї проблеми. Вивченням проблем становлення фізичної культури в Україні займалися А. Боднар, О. Вацеба [3], І. Ковпак [7], В. Мудрик, Є. Приступа [11], Б. Трофим'як, А. Цюць [16] та ін. Творчу спадщину окремих вітчизняних педагогів другої половини XIX – першої половини XX ст. висвітлювали такі вітчизняні вчені, як А. Бойко [10], І. Зайченко [6], Л. Зубрицький, А. Окопний [9], Т. Пантюк, В. Шахненко, Б. Шиян. Проте, залишається актуальним проведення комплексного дослідження, у якому б розкривалися педагогічні ідеї відомих українських вчених кінця XIX – початку XX ст. щодо значення фізичної культури в процесі виховання особистості.

Завдання дослідження – вивчити і проаналізувати творчу спадщину відомих українських педагогів XIX – початку XX ст. в контексті визначення ролі фізичного виховання у формуванні здорової гармонійно розвиненої особистості.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Друга половина XIX ст. стала важливим періодом у розвитку ідей фізичного виховання молоді. У цей час на українських землях розгорнувся громадсько-освітній рух на підтримку ідеї формування здорового способу життя дітей шкільного віку, до якого входили не тільки педагоги та лікарі, а й діячі культури, науки, представники духовенства, політичної еліти. Серед факторів, що вплинули на зацікавлення науковцями питаннями фізичного виховання молоді, слід назвати тогочасні соціальні й економічні негаразди в країні, несприятливу політичну ситуацію, погане матеріальне становище українського

населення, які й спровокували низький рівень суспільного здоров'я. Окрім того, у тогочасній освітній державній моделі домінувало недбале ставлення до фізичного й морального виховання молоді: тілесні покарання, відсутність регулярних занять з фізичної культури, брак елементарного спортивного інвентарю, що, зі свого боку, теж негативно впливало на стан здоров'я учнів. З огляду на ситуацію, яка склалася в освітній сфері, демократична педагогіка рекомендувала вчителям звернутися до етнопедагогічних засад виховання, згідно з якими важлива роль у процесі навчання відводилася рухливим іграм, танцям, прогулянкам тощо.

Важливу роль у поширенні ідей фізичного виховання відіграли народні школи як альтернатива державним, у яких організовувалися обов'язкові заняття з фізичної культури (руханки), пластові гуртки та спортивні секції. Вони мали на меті навчити дітей необхідним руховим навичкам, виховати в них силу волі, сміливість, витривалість, допомогти позбутися шкідливих звичок та зорієнтувати учнів на здоровий спосіб життя [17, 16]. Однак, кількість народних шкіл була обмеженою та й не охоплювала всіх рівнів освіти. До того ж у школах бракувало кваліфікованих кадрів, котрі б могли правильно організувати процес фізичного виховання з урахуванням вікових та психічних особливостей учнів.

Тому проблеми фізичного виховання в Україні другої половини XIX – початку XX ст. займали чільне місце в працях передових педагогів, медиків, науковців. Зокрема, у педагогічній спадщині Івана Ставровського, видатного закарпатського просвітителя середини XIX ст., значну увагу приділено розвитку фізичного виховання молоді та формуванню в них елементарних навичок здорового способу життя. Він наголошує на важливості тісного взаємозв'язку між фізичним й розумовим розвитком дитини, оскільки саме від нього залежить формування гармонійно розвиненої особистості [5, 15]. Цілісність людської особистості проявляється, насамперед, у взаємодії психічних і фізичних сил організму.

І. Ставровський також зазначає, що необхідною складовою частиною фізичного розвитку дитини є її природне прагнення до рухової діяльності. Саме рухливі ігри в юному віці сприяють зміцненню м'язової системи дітей, покращують кровообіг, а також позитивно впливають на психологічний настрій, що, зі свого боку, покращує пізнавальні й розвивальні функції організму [5, 20]. Серед фізичних вправ І. Ставровський надає перевагу іграм, які за своєю природою сприяють невимушеному формуванню в дитини бажання до занять фізичною культурою, оскільки рухова активність є життєвою потребою кожної особистості. Додамо, що різні форми дитячих ігор – це важливий засіб виховання згідно із засадами народної педагогіки, оскільки вони є результатом творчого внеску багатьох поколінь у духовну культуру свого народу.

Відомим популяризатором ідей фізичного виховання молоді досліджуваного періоду був визначний педагог, просвітитель, релігійний діяч Олександр Духнович. У його доробку можна знайти багато праць різних жанрів, однак найвідомішою роботою є “Народна педагогія”, у якій міститься низка корисних порад щодо виховання дітей, зокрема й фізичного.

На думку О. Духновича, формування здорового способу життя починається не в школі, а в колі родини. Саме батьки з їхніми звичками, пріоритетами, життєвими цінностями закладають основи здоров'я дитини: “Посмотріте на дерево, рослоє в лісі: оно прекрасно зросло і здорово єсть, но плод его невкусен. Але закріпіте в молодий лісовий пенъ благородную віточку і привийте осторожно, то дерево, хотя от простого лісового кореня растуєє, будет ніжним уже і принесет благородний плод і будет поленим хазяїну своєму” [4, 198].

Невід'ємним складником гармонійного розвитку дитини він вважає фізичне виховання: “Потрібно єсть дітям позволити упражнення тілесния, чтоб они бігали, скакали, на дерево лізли, подати ім. Ігрушки, забавки, наприклад: лопту бити, пиги грати, в річці купатися, по лісу ходити за ягодами, черешнями, грибами, рибки ловити і пр., ибо через такое упражненіє тіла і дух бодрствуєт, і тіло биваєт лучшое орудіє духа” [4, 202]. Завдяки таким видам вправ та ігор відбувається не тільки фізичний розвиток дитини, а й її інтелекту, формування кругозору і характеру.

Організуючи процес фізичного виховання, учитель, на думку О. Духновича, повинен дотримуватися принципів природовідповідності та послідовності: “...позорствовати весьма на возраст, й на состав тела учеников... мудро да урядит малое оноє общество по правилам чистого естества” [3, 67]. Згідно із цим положенням, учитель, проводячи урок фізичної культури, повинен також ураховувати й індивідуальні особливості учнів.

У педагогічних працях О. Духновича можна знайти немало корисних порад щодо формування в дітей гігієнічних навичок як складової частини фізичного виховання. Зокрема, учитель перед

заняттям повинен оглянути руки й обличчя учнів, їхній одяг, речі, оскільки тілесна чистота безпосередньо зв'язана з духовною [3, 39]. Тобто педагог розрізняв поняття *фізичне здоров'я* і *духовне здоров'я*, які, зі свого боку, не можуть функціонувати окремо, а створюють єдине ціле. Слід відзначити, що О. Духнович значну увагу приділяв питанню праці як важливому засобу фізичного виховання, оскільки вона зміцнює фізичну силу особистості, а також розвиває її розумові здібності.

Отже, закарпатський педагог розглядав проблему фізичного виховання в тісному зв'язку з розумовим і моральним вихованням із метою формування гармонійно розвиненої особистості. Він також наголошував на визначній ролі сім'ї в процесі формування в дитини навичок здорового способу життя, серед яких заняття фізичною культурою становлять основу цього процесу.

Цінний внесок у теорію фізичного виховання зробив видатний український педагог Костянтин Ушинський. Зокрема, він наголошував, що для створення ефективної системи виховання, у якій значне місце відводиться процесу фізичного виховання, необхідною умовою є знання фізіологічних і анатомічних особливостей дитячого організму: "...у педагогіці існує і тепер розділ фізичного виховання, правила якого, щоб бути скільки-небудь позитивними, точними та правильними, повинні бути виведені з широкого і глибокого знання анатомії, фізіології і патології; в протилежному разі вони будуть схожі на ті безкольорові, пусті і безкореневі по своїй загальності і невизначеності, часто суперечливі, а іноді і шкідливі поради, якими звичайно заповнений цей розділ у загальних курсах педагогіки, написаний не лікарями" [15, 33].

Зауважимо, що К. Ушинський розглядав організм людини як цілісну систему, що формується під впливом природи й соціального оточення (родина, друзі, суспільство). З огляду на це, важливими чинниками, що впливають на фізичний розвиток особистості, є сприятливі умови життя, праці й відпочинку (повноцінне харчування, режим дня, сон, гімнастичні вправи, ігри тощо). Він зазначає, що фізичне виховання нерозривно пов'язане із трудовим вихованням, оскільки тіло, серце та розум людини вимагають праці [13, 109]. Саме праця в поєднанні з фізичними вправами та гімнастикою зміцнює м'язи, розвиває спритність та кмітливість, підтримує здоров'я дитини загалом.

Згідно з поглядами славетного педагога, ставлення дітей до навчання багато в чому залежить від організації фізичного виховання, оскільки елементарні фізичні вправи, які можна застосувати під час проведення кожного заняття, сприяють концентрації уваги, збуджують нервову систему, підвищують розумову діяльність: "...гімнастика, прогулянки на свіжому повітрі і взагалі все, що зміцнює нерви, запобігаючи в них як млявому, так і роздратованому станом, має більше значення для здоров'я, пам'яті, ніж усі можливі мнемонічні підставки" [14, 275]. Тому він вважав, що одним із основних завдань фізичного виховання є зміцнення нервової системи особистості.

Наріжним каменем у питанні впровадження фізичного виховання в навчально-виховний процес, згідно з поглядами К. Ушинського, був низький рівень знань учителів основних положень певного предмета. Він розробив та теоретично обґрунтував систему знань, які є необхідними для вчителя, котрий займається фізичним вихованням дітей [15, 16]. До змісту фахової підготовки педагогічних кадрів увійшли такі напрями: теоретичні положення фізичного виховання (загальні поняття про фізичне виховання, вивчення фізіологічних особливостей організму, знання нервової й м'язової систем та санітарно-гігієнічних правил, проблеми харчування й організації праці та відпочинку тощо); основи знань про м'язову діяльність (будова м'язів, їх діяльність, значення фізичних вправ для розвитку м'язів й ін.); нервову систему (будова та значення нервової системи для розвитку організму, вплив фізичних вправ, розумової діяльності й способу життя на нервову систему).

Як видно, визначені відомим педагогом теоретико-методологічні основи фізичного розвитку людини, біологічні особливості та закономірності рухової діяльності є актуальними для сучасної теорії й методики фізичного виховання.

Можна відзначити, що в 60–70-х рр. XIX ст. проблема розвитку вітчизняної системи фізичного виховання концентрувалася довкола висвітлення таких питань, як роль сім'ї та школи у процесі фізичного розвитку дитини, значення фізичного виховання у процесі формування гармонійно розвиненої особистості, впровадження у навчальний процес окремого курсу – гімнастики. Теоретичні ж аспекти фізичного виховання досліджувалися побіжно, що спричинило диспропорцію у вивченні цієї проблеми – існувала значна кількість праць практичного спрямування без достатнього наукового теоретичного підґрунтя.

В останній декаді XIX ст. з'являються перші праці більш теоретичного характеру. До таких можна віднести дослідження відомого українського педагога та громадського діяча І. С. Миро-

польського, який обґрунтував зміст і засоби фізичного виховання. На його думку, метою фізичного виховання в народній школі є формування всебічно розвиненої особистості в поєднанні з розумовим, моральним та естетичним вихованням. Основу фізичного виховання становлять універсальні засоби (гімнастичні й загальні вправи, ігри, змагання), які в сукупності повинні сприяти всебічному розвитку дитини [8, 39]. Важливого значення у концепції фізичного виховання І. С. Миропольський надавав організації навчання. Зокрема, він акцентував увагу на необхідності постійного нагляду вчителя за дітьми під час виконання вправ, щоб у разі перевтоми чи якихось ушкоджень припинити їх виконання або перейти до інших видів вправ.

Щодо вимог до місця проведення занять та їх виховної спрямованості педагог відзначав таке: урок можна проводити і в приміщенні, і на свіжому повітрі; зняття для вправ повинні відповідати віковим і фізіологічним особливостям дітей; майданчики для ігор мають бути вирівняні та всипані товстим шаром піску; перед проведенням заняття у залі важливо прибрати весь бруд і провітрити приміщення; під час заняття дітей потрібно залучати до колективної діяльності з метою налагодження міжособистісного спілкування [8, 40–41]. Саме ігрова діяльність сприяє як фізичному розвитку організму, так і емоційному підйому, психологічному комфорту дітей. Як видно, у педагогічних поглядах ученого значну увагу приділено санітарно-гігієнічним правилам організації фізичного виховання з урахуванням психологічних і фізіологічних особливостей дитини, тобто основам гігієни, психології, фізіології, що становлять теоретичне підґрунтя системи фізичного виховання.

Період кінця XIX – початку XX ст. характеризувався прагненням учених закласти основи національної системи освіти, зокрема й фізичного виховання, що сприяло концентрації дослідницької уваги на проблемах формування громадських якостей особистості. Можна констатувати, що популяризація ідей фізичного виховання відбувалася крізь призму патріотичного виховання та організації просвітницьких, громадсько-спортивних об'єднань, таких як “Сокіл”, “Пласт”, “Луг”, “Україна”, “Січ”, “Руська захоронка” й ін.

Вагомий внесок у розвиток вітчизняної теорії та практики фізичного виховання початку XX ст. зробив І. Боберський, педагог, просвітник, організатор спортивного товариства “Україна”. Важливою заслугою І. Боберського є й те, що він, організовуючи спортивні секції, зумів використати фізичну культуру як ефективний засіб до пробудження національної свідомості.

У своїх працях український педагог неодноразово наголошував на тому, що здорова людина, яка займається фізичною культурою, почувається міцною, бадьорою, упевненою в собі та у своїх вчинках, а також відважною. Саме останній рисі характеру І. Боберський надавав першочергового значення у вихованні громадянина-патріота, пробудженні його національної свідомості: “...перешкоди великі, побут наш пропавший і нам потребується сила, витривалість, енергія, віра в себе. Руханкові товариства і дають нам тоті прикмети” [1, 2]. Відзначимо, що за активної участі І. Боберського в Західній Україні засновано більше 900 сокільських товариств, у яких активну участь брали не лише чоловіки, а й жінки. У його педагогічному доробку можна знайти багато навчальних і науково-методичних публікацій для підготовки фахівців із фізичного виховання та організацій фізичної культури в школах (“Вільноручні вправи”, “Прорух”, “Нові шляхи фізичного виховання”, “Забави й ігри рухові” та ін.).

Чільне місце в організації фізичного виховання у системі позашкільної діяльності цього періоду належить основоположнику організації “Пласт”, відомому педагогові та суспільному діячеві О. Тисовському. Головною метою “Пласту” був розвиток фізичних здібностей молоді на патріотичних засадах. У роботі з дітьми педагог радив застосовувати індивідуальний підхід із метою розкриття їхніх природних талантів. Поміж основних принципів життя пластунів, сформульованих О. Тисовським, були пункти, згідно з якими “пластун сам дбає про своє здоров'я та зовнішній вигляд, ...(він) повинен уникати шкідливих звичок та надмірних розваг, бути справжнім захисником Вітчизни” [12, 46]. Тому в системі фізичного виховання “Пласту” існувало безліч засобів фізичної підготовки (рухливі ігри, плавання, стрибки, біг, лижні гонки, біг на ковзанах, туристичні походи тощо).

Отже, слід зазначити, що організація системи фізичного виховання цих молодіжних товариств заклала основи формування тогочасної національної системи фізичного розвитку особистості. Водночас формування в молоді почуття національної гідності, патріотизму, християнської моралі, які були притаманні цим організаціям, не втратили своєї актуальності й у наші дні.

Висновки й перспективи подальших досліджень. З усього вищенаведеного можна зробити висновок, що у спадщині всіх вітчизняних педагогів окресленого періоду простежується цілеспрямо-

ваний вплив фізичного виховання на розвиток усебічно розвиненої особистості. Педагоги цього періоду розробили теоретичні основи національної системи фізичного виховання, у їхніх поглядах відображено традиції народної педагогіки, що має потужний виховний потенціал для формування загальної культури та здоров'я особистості.

Як показав аналіз праць вітчизняних педагогів другої половини XIX – початку XX ст., під фізичним вихованням вони розуміли не тільки комплекс фізичних вправ та спортивних ігор, направлених на зміцнення функціональної системи організму дитини, а й формування в неї санітарно-гігієнічних навичок, основ здорового способу життя.

У період становлення національної системи освіти фізичне виховання починає також відігравати важливу роль у процесі патріотичного й громадянського виховання молоді. Завдяки педагогічним ідеям учених означеного періоду, проблема фізичного виховання та фізичного розвитку набула надзвичайної актуальності й необхідного теоретичного підґрунтя для розв'язання цієї проблеми.

Зазначимо, що вивчення історичного досвіду сприятиме вдосконаленню сучасної системи фізичного виховання, допоможе в розв'язанні методичних питань фахової підготовки педагогів.

Список використаної літератури

1. Боберський І. Честь вам і слава / І. Боберський // Свобода. – 14 верес. 1911. – С. 2.
2. Вацеба О. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні / Вацеба О. – Івано-Франківськ : Лілея, 1997. – 232 с.
3. Духнович А. В. Народная педагогія в пользу училищ й учителей сельских написал. Ч. I. : Педагогія общая / Духнович А. В. – Львов : Типом Ин-та Ставропігійського, 1857.
4. Духнович О. Твори / О. Духнович; упоряд. О. М. Рудловчак. – Ужгород : Карпати, 1993. – 250 с.
5. Євтух М. Б. Педагогія І. А. Ставровського і її роль у розвитку вітчизняної педагогічної думки / Євтух М. Б. – К. : [б. в.], 1994. – 41 с.
6. Зайченко І. В. Педагогічна концепція С. Ф. Русової : навч. посіб. для студ. пед. спец. вузів / Зайченко І. В. – Чернігів : РВК “Деснянська правда”, 2006. – 232 с.
7. Ковпак І. В. Особливості розвитку фізичної культури в Україні / І. В. Ковпак // Традиції фізичної культури в Україні : зб. наук. ст. – К. : [б. в.], 1997. – С. 109–114.
8. Миропольський С. И. Гимнастика в народной школе / С. И. Миропольский // Семья и школа. – 1876. – № 1. – С. 38–45.
9. Окопний А. Тіловиховання у творчій спадщині Григорія Ващенка / А. Окопний // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. – Луцьк : Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 1999. – С. 70–73.
10. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги : підручник / А. М. Бойко, В. Д. Бардінова [та ін.] ; за заг. ред. А. М. Бойко. – К. : ВД “Професіонал”, 2004. – 576 с.
11. Приступа Є. Народна фізична культура українців / Приступа Є. – Львів : УСА, 1995. – 254 с.
12. Тисовський О. Життя у Пласті: Основи пластового знання для української молоді / Тисовський О. – Львів : Накл. Пласт. ради, 1921. – 158 с.
13. Ушинський К. Праця в її психічному і виховному значенні. Вибрані педагогічні твори : в 2-х т. – Т. 1. Теоретичні проблеми педагогіки / К. Ушинський ; за ред. О. І. Пискунова та ін. – К. : Рад. шк., 1983. – С. 43–103.
14. Ушинський К. Твори : в 6 т. Т. 4 / Ушинський К. – К. : Рад. шк., 1952. – 417 с.
15. Ушинський К. Твори : в 6 т. Т. 6 / Ушинський К. – К. : Рад. шк., 1955. – 618 с.
16. Цьось А. В. Традиції фізичного виховання в Україні / А. В. Цьось // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3. – С. 182–188.
17. Яблонський Р. Культурно-історичні особливості фізичного виховання в Україні кінця XIX – початку XX ст. / Р. Яблонський // Наукові записки ТДПУ. Сер. : Педагогіка. – 2000. – № 7. – С. 15–18.

Анотації

Згідно з історико-педагогічним дискурсом, для розвитку сучасної системи фізичного виховання важливим є пошук засобів та найбільш ефективних форм реалізації фізичного виховання, що сприяють формуванню гармонійно розвиненої особистості. Тому важливим завданням є вивчення й аналіз творчої спадщини відомих українських педагогів XIX – початку XX ст. в контексті визначення ролі фізичного виховання у формуванні здорової гармонійно розвиненої особистості. Встановлено, що у спадщині всіх вітчизняних педагогів окресленого періоду простежується цілеспрямований вплив фізичного виховання на розвиток усебічно розвиненої особистості. Педагогами цього періоду були розроблені теоретичні основи національної системи фізичного виховання, у їхніх поглядах відображено традиції народної педагогіки, що має потужний виховний потенціал для формування загальної культури та здоров'я особистості.

Ключові слова: *здоров'я, фізичне виховання, фізичний розвиток, гігієнічні навички, система освіти, здоровий спосіб життя, теорія й практика фізичного виховання.*

Николай Лукьянченко. Развитие идей здоровьесбережения в отечественной педагогике межвоенного периода. Согласно историко-педагогического анализа, для развития современной системы физического воспитания важным является поиск средств и наиболее эффективных форм реализации физического воспитания, способствующих формированию гармонично развитой личности. Поэтому важной задачей являются изучение и анализ творческого наследия известных украинских педагогов XIX – начала XX в. в контексте определения роли физического воспитания в формировании здоровой гармонично развитой личности. Установлено, что в наследии всех отечественных педагогов очерченного периода прослеживается целенаправленное воздействие физического воспитания на развитие всесторонне развитой личности. Педагогами данного периода были разработаны теоретические основы национальной системы физического воспитания, в их взглядах отражены традиции народной педагогики, что имеет мощный воспитательный потенциал для формирования общей культуры и здоровья личности.

Ключевые слова: здоровье, физическое воспитание, физическое развитие, гигиенические навыки, система образования, здоровый образ жизни, теория и практика физического воспитания.

Nikolay Lukianchenko. Development of Health Protection Ideas in Ukrainian Pedagogy of the Period Between Two World Wars. According to the historical and pedagogical analysis, for the development of modern physical education it is important to find tools and most effective forms of physical education that promote the formation of a harmoniously developed personality. Therefore, an important task is to study and analyze the heritage of famous Ukrainian educators of XIX–XX centuries in the context of revealing the role of physical education in the formation of healthy harmoniously developed personality. It has been researched that in the Ukrainian educators' heritage of the period named above one can observe the impact of physical education on the development of a harmonious personality. Pedagogues of this period developed the theoretical foundations of the national system of physical education. Their ideas reflect the traditions of folk pedagogy. It has a strong educational potential for the formation of general culture and health of the individual.

Key words: health, physical education, physical development, hygiene skills, education system, healthy lifestyle, theory and practice of physical education.